

חוות דעת לוועדת שרים לענייני חקיקה

בעניין

הצעת חוק לטיפול בכתות פוגעניות, התשע"ה–2015, פ/1810/20

הרב עמנואל נהון, עו"ד¹

1. תקציר והמלצה

מטרת הצעת החוק לטיפול בכתות פוגעניות היא למנוע מכתות לפעול בישראל, בעקבות מספר כתות שפעלו בשנים האחרונות.

ניתן לומר שהמאפיין הבסיסי של כת הוא שליטה של אדם או קבוצה, באנשים אחרים ללא אלימות. כאשר התוצאה של השליטה היא פגיעה קשה ברווחתם, ובמקרים רבים היא כוללת ניצול כלכלי ואף מיני. בדרך כלל כתות כוללות מבוגרים וילדיהם, כאשר גם הילדים חשופים לפגיעה ברווחתם.

הצעת החוק מעלה שאלות משפטיות כבדות משקל, הדורשות איזון בין ערכים שונים, בעיקר בשאלת האוטונומיה של הפרט, האם הוא מצטרף לכת מרצונו החופשי, ועל השלטון לכבד זאת – כל עוד לא נעברה עברה פלילית על ידו – או שמא האדם נתון להשפעה פסולה שיש לגדוע אותה באיבה. הצעת החוק נידונה במספר מדינות בעולם, אך לעת עתה, אין מדינה מערבית – מלבד צרפת – שהכירה בהגדרה משפטית של כת פוגענית. מנגד, יש להיות ער לסכנות שבהצעת חוק מעין זו, ובפרט להתערבות שלטונית בחופש הבחירה והפולחן של האדם, ויש להיזהר שהגדרת כת לא תכלול גם קבוצות דתיות שונות, ואם במדינת ישראל עסקינן, גם קבוצות חסידיות שונות.

המחקר שלפנינו מציג את הרקע להצעת החוק, את הצעת החוק בקצרה ואת עיקרי השאלות המשפטיות העולות ממנה, ואת דרכי ההתמודדות על פי המשפט העברי.

אמנם מדובר בהגדרה משפטית חדשה, אך התמודדות עם כתות היתה מצויה גם בעם היהודי, מה שמאפשר לנו להסיק מסקנות מעשיות. בנוסף, המחקר מציע תבניות הלכתיות מתחומים אחרים, מהם ניתן להסיק על פרטי החוק הנוכחי.

נקדים ונאמר שמסקנתנו היא שיש לתמוך בהצעת החוק, בדגש על הנקודות הבאות:

1. כת שמתבצעות במסגרתה עבירות פליליות מסוג פשע תוגדר ככת פוגענית.

¹ בכתיבת חוות דעת זו סייעה לי רבות אשתי צופיה, שלוותה משפחות נפגעים מכת לב טהור, ושיזמה את הצעת החוק הנוכחית בגלגולה הקודם. תודתי נתונה לה על כך.

2. אנו ממליצים לשקול להוסיף על הצעת החוק שגם כת שבמסגרתה מתבצעת עבירה של הזנחת ילדים חמורה, כמשמעותה בחוק העונשין, תוגדר כת פוגענית.
3. מי שעומד בראש כת פוגענית יישא באחריות פלילית לנעשה בכת.
4. ניתן לפרסם ברבים את שמותיהם של ראשי הכת כדי להזהיר את הציבור.
5. יש לסייע לנפגעי הכת, גם אלה שביצעו עבירות תחת השפעת ראשי הכת.
6. במקרה של כת פוגענית ניתן למנות אפוטרופוס לנפגעי הכת כדי למנוע ניצול כלכלי שלהם, שמשמש למימון הפעולות העברייניות של הכת.
7. יש לבחון אפשרות שהחלק הנוגע לאפוטרופוסות יחול גם על אדם בודד הנתון לשליטה מוחית על ידי אדם אחר.

2. רקע

"בשנים האחרונות נחשפנו למספר מקרים של כתות פוגעניות בישראל"². כהקדמה אבקש להציג שני מקרים שעלו למודעות בחברה הישראלית, ונדונו גם בוועדות הכנסת: משפטו של גואל רצון ומעשיה של כת "לב טהור". מקרים אלו מאפשרים הבנה מעמיקה של המורכבות המשפטית הניצבת בפנינו.

1. גואל רצון

גואל רצון הואשם על ידי הפרקליטות³ בתשעה אישומים, כאשר הראשון שבהם הוא בגין עברת העבדות, לפי סעיף 375א לחוק העונשין, התשל"ז-1977. וזה לשון הסעיף:

(א) המחזיק אדם בתנאי עבדות לצורכי עבודה או שירותים לרבות שירותי מין, דינו – מאסר שש עשרה שנים.

(ב) נעברה עבירה לפי סעיף קטן (א) בקטין, דינו של עובר העבירה – מאסר עשרים שנים.

(ג) בסימן זה, "עבדות" – מצב שבו מופעלות כלפי אדם סמכויות המופעלות ככלל כלפי קניינו של אדם; לענין זה, יראו שליטה ממשית בחייו של אדם או שלילת חירותו כהפעלת סמכויות כאמור.

² דברי ההסבר להצעת החוק.

³ תפ"ח 23751-02-10 מדינת ישראל נ' רצון (פורסם במאגרים – גרסה מקוצרת).

הפרקליטות טענה, שהנאשם שלט שליטה ממשית ב-21 נשים שצירף לחייו. הפרקליטות התבססה על חוות דעתו של ד"ר גרין, מומחה בכיר בפסיכולוגיה קלינית. לדידו, "ניתן להביא אדם למצב של "שליטה מנטאלית" (mind control) שהוא "שליטה יעילה של אדם אחד על המחשבות והפעולות של אדם אחר" (פסקה 8 לפסק הדין). ד"ר גרין העיד כי ניתן ליצור "קבוצה סמכותנית", בהם יש שליטה "ממשית" של המנהיג והקרובים אליו בשאר בני הקבוצה. ד"ר גרין מונה מאפיינים מרכזיים של קבוצה סמכותנית⁴.

לדברי המומחה, "אמת המידה לזיהוי היות האדם ב"שליטה מנטאלית" היא מידת הסטייה מהקונצנזוס החברתי הכללי".

בית המשפט המחוזי זיכה את הנאשם מאישום לפי עברת עבדות (פסק הדין ניתן ביום 9.9.2014)⁵. הוא מנמק ש"לא הובהר מהו הגבול שבין סוציאליזציה "מקובלת", כגון, בידי משפחה, מוסדות דת, מערכת חינוך או צבא, לבין אותה "שליטה מנטאלית" (פסקה 11). זאת ועוד, בית המשפט עומד על כך שהתאוריה של ד"ר גרין "אינה מצויה בקונצנזוס של התחום המקצועי" (פסקה 17). "לכך נוסף, כי הכלי העיקרי לזיהוי מי שמצוי ב"שליטה מנטאלית" לפי ד"ר גרין, מידת הסטייה מנורמות חברתיות מקובלות, מעלה בעיות קשות של זיהוי ה"חברה" הרלוונטית, זיהוי "ערכיה" ו"מידת הסטייה" מהם, כמו גם חושפת את הבעייתיות בזיהוי קבוצה ייחודית מוכרת מסוימת או קבוצות דומות לה, ככאלו המחזיקות חבריהן ב"שליטה מנטאלית" (פסקה 18).

אלא שלאחרונה (ביום י"ג בסיון התשע"ח, 27.5.2018), ניתן פסק דין על ידי בית המשפט העליון⁶, שמטיל ספק רב בפסיקה שנתנה בעניין רצון, ומרחיב במידה רבה את עברת העבדות. ואלו עובדות המקרה:

בית המשפט המחוזי, הרשיע אדם בעברה של אחזקה בתנאי עבדות, לפי סעיף 375א לחוק העונשין, בהתמקד על "שליטה ממשית בחייו של אדם". הנאשם החזיק בביתו כמה נשים, ושלט בחייהם שליטה ממשית⁷.

⁴ א. מבנה שליטה היררכי-פירמידאלי (המנהיג עומד בראש הקבוצה). ב. איסוף קבוצת מאמינים וביסוס כלכלי של הארגון באמצעות משאביהם – רכוש קודם, עבודה, או קיבוץ נדבות. ג. אישיותו של המנהיג תכלול מגלומניה. ד. טכניקת הגיוס מכוונות לאובדן כושר השיפוט, החשיבה הביקורתית והיכולת לקבל החלטות עצמאיות. ה. קיומו של תקנון של מותר ואסור, ובכללו, איסור עזיבה, שאמנם אינו מפורש מחשש של התערבות הרשויות. ו. נאמנותם של המצטרפים נשמרת באמצעות שינוי זהותם, ממי שהיו לדמות אחרת. ז. חברי הקבוצה מפתחים מעין "פוביה מקבלת החלטות", מאבדים את כושר ההחלטה העצמאי והיכולת להגן על האינטרסים שלהם כלפי המנהיג. ח. יחסי מין משמשים הן כמטרה והן ככלי לקשירה משמעותית יותר של בני הקבוצה זה לזה ולמנהיג. ט. על חברי הקבוצה מופעלים מנגנוני לחץ גלויים וסמויים כולל איומים בעונשים קוסמיים. י. הסתרה וסודיות של המתרחש בתוך הקבוצה.

⁵ לביקורת על פסק הדין ראו: [מעין נייזנה, "והוא ימשול בך - זיכוי גואל רצון מעברת ההחזקה בתנאי עבדות", "המשפט" ברשת: זכויות אדם, מבזק 34 \(אוקטובר 2014\)](#)

⁶ [עפ 8027/13 פלוני נ' מדינת ישראל.](#)

הנאשם ערער וטען לבית המשפט העליון שלאור הפסיקה בעניין רצון, יש לזכותו מעברה זו.

לאחר סקירה של מטרות סעיף החוק ואמנות בינלאומיות, מגיע בית המשפט העליון למסקנה שיש להרשיע את הנאשם. בין הדברים התייחס בית המשפט העליון לעניין רצון, וקבע שהפרשות שניתנה בפרשת רצון על ידי בית המשפט המחוזי אינה עולה בקנה אחד עם מטרות החוק, ויש לפרש בהרחבה את עברת העבדות, כך שתכלול גם שליטה ממשית בחייו של אדם, למרות שאין היחס לאותו אדם כאל חפץ⁸. "עם חלוף הזמן, התפתחה ההכרה כי העבדות המודרנית, בניגוד לזו המסורתית, אינה מתמקדת בהתייחסות לעבד כאל חפץ שבבעלות מעבידו, אלא בהפעלה של זכויות קנייניות, מכל סוג שהוא, כלפיו"⁹. בית המשפט מדגיש שהסכמתו של הקרבן אינה מהווה חלק מיסודות העברה (והיא אינה מעלה או מורידה בעניין). זאת ועוד. העברה כוללת שני מצבים¹⁰: אחזקה בתנאי עבדות ושעבוד כפוי. אחזקה בתנאי עבדות פירושה: "חיים תחת מעקב תמידי אחר תנועותיך, הכתבת סדר יומך והתנהגותך, וכפייה לבצע עבודות ושירותים על פי הוראותיו של המחזיק, בהיקף ובמועדים שנקבעו על ידו". ולעומת זאת, בשעבוד כפוי: "די שהמחזיק שולט במקום המגורים, ופועל להטמעת האמונה בקורבן, לפיה הוא אינו יכול לשלוט כמעט בדבר, ואין לו כל אפשרות לשנות את מצבו - עקב בידודו מהסביבה הנורמטיבית, והחשש שייגרם לו או לאחרים נזק קשה, אם ינסה להוכיח אחרת"¹¹.

בית המשפט מבחין בין עבדות בצורה "הרגילה", כגון אחזקת עובד זר תוך איומים שאם יצא החוצה המשטרה תרצח אותו, שאז אם יש לקורבן אפשרות ממשית לעזוב, יסודות העברה אינם מתקיימים, ובין מאפיינים של כת, שאז יכולת ממשית אינה מעלה ואינה מורידה, משום שלקרבנות אין בחירה לעזוב, בגין השליטה בהם מצויים בידי מנהיג הכת. ובלשונו של בית המשפט: "שליטתו של המערער בחיי קורבנותיו הייתה, במידה רבה, שליטה פסיכולוגית ורגשית המבוססת על אמונה דתית-רוחנית. הנשים היו תלויות במערער, שזכה למעמד של קדושה, משום שהאמינו, כי עליהן לבצע את דבריו, כדי שהן יזכו ל"תיקון" או על מנת שלא לסכל את האפשרות

⁷ "שליטה זו הושגה, כך פורט בהכרעת הדין, באמצעות: מעמדו הנשגב של המערער בעיני המשפחה, אשר התבטא בעובדה שבני הבית ראו במערער אדם קדוש, וגילו כלפי יחס של סגידה, הערצה ופחד; ניצול מניפולטיבי של האמונה העיוורת במערער והאמונה הרוחנית שגיבש כדי לגרום לקורבנותיו (בעיקר הנשים ג', ד' ו-ה) לחשוב, כי הן פוגעות בו במחשבותיהן ובהתנהלותן (ומכאן גם בכל עם ישראל), וכי עליהן לכפר על כך באמצעות ציות מלא; ניתוק קשריהם של בני המשפחה עם העולם שמחוץ לבית המשפחה, אם באמצעות המנטליות שטיפח המערער בנשותיו, לפיה הסביבה החיצונית עוינת את המשפחה, ואם באמצעות חינוכם של הילדים בין כותלי הבית בלבד; וענישה סדיסטית ממושכת, כמו גם ניצולן של הנשים למילוי מטלות יומיומיות" (פסקה 11 לפסק הדין).

⁸ פסקאות 66-67 לפסק הדין. וראה גם פסקה 87 לפסק הדין.

⁹ פסקה 47 לפסק הדין.

¹⁰ מטרת הסעיף, כפי שמעידה לשונו, הינה למגר לא רק עבדות, המתמקדת בהפעלת זכויות קנייניות כלפי הקורבן אלא גם פרקטיקות שאינן זהות בחומרתן לעבדות, המבטאות שליטה ממשית בחייו או שלילה של חירותו. (פסקה 65 לפסק הדין).

¹¹ פסקה 82 לפסק הדין.

שעם ישראל יזכה לגאולה"¹². "ייתכנו נסיבות מסויימות וחריגות, בהן השימוש היומיומי שעושה המחזיק באמצעים פסיכולוגיים, רגשיים ופיזיים כדי לבסס ולהעמיק את שליטתו בקורבן גורם לאחרון להאמין, באמת ובתמים, כי אין לו דרך מילוט. בנסיבות אלו, הקורבן מאמין, אמונה אשר מוזנת ומטופחת על ידי המחזיק, כי אין לו אלטרנטיבות אחרות, ואמונה מוטעית זו אינה מאפשרת לו לבחון בראיה צלולה, האם מדובר בחשש שווא או שמא בחשש המבוסס על מידע מהימן ומציאותי"¹³.

אמנם, נראה שגם לאחר פסק דין זה, אין בעברת העבדות הקבועה בחוק העונשין כדי להביא מזוור לכל תופעת הכתות, והחברה זקוקה להסדרה חוקית של נושא זה.

2. כת לב טהור

כת לב טהור נוסדה על ידי שלמה ארז הלברנץ (העלבראנץ) בשנות ה-80, והיא קהילה המונה כארבעים משפחות, הפועלת כחצר חסידית. בשנות ה-90 היגר עם קהילתו לארצות הברית, ובשנות ה-2000, עקב סיבוכים משפטיים, היגר לקנדה, שם שהה עד שנת 2013. שוב עקב סיבוכים משפטיים ופרשיות שונות, ב-2013 היגר לגואטמאלה, וב-2017 טבע למוות במקסיקו¹⁴.

נציין כאן לדברים אחדים שנאמרו בכנסת בדיון מיוחד על כת זו¹⁵:

א. במקרים של כת, ישנם מספר משרדי ממשלה שצריכים לעבוד יחד, וקל וחומר הדבר כאשר מדובר בכת כמו לב טהור, שהצליחה לברוח לחו"ל עם מרבית מחבריה. כך, היו שותפים להליך זה: משרד הרווחה, משרד החינוך, המשרד לביטחון פנים, משרד המשפטים ומשרד החוץ. הבעיה שנחשפה בפני חברי הכנסת היתה שאין גורם אחד מוסמך המרכז את מכלול הפעילות.

ב. נושא החינוך הביתי. במדינת ישראל, ניתן לחנך ילד בבית, אם אישר זאת משרד החינוך. חברי הכנסת שאלו את משרד החינוך מהם הקריטריונים למתן אישור לחינוך ביתי, בפרט כאשר מדובר בריכוזים מסויימים, המעלים חשד לקיומה של כת. לדעת חלק מן החברי כנסת, מסגרת זו של חינוך ביתי צריכה להיות קיימת אך ורק לילדים חולים, שאינם מסוגלים ללכת לבית הספר. בכל מקרה אחר, רב הנזק על התועלת, משום שחינוך ביתי הוא כר פורה לקיום כת.

ג. יכולת הפעולה של המשטרה והפרקליטות, בהתאם למצב החוקי הקיים היום, מאוד מוגבלת. איסוף החומר הראייתי הוא בעייתי מאוד, משום שכל כניסה למרחבי הכת עלול לגרום להשלכות קשות למי מבין חברי הכת, וגם יכול לפגוע בחקירה עצמה. בנוסף, "כשהורים באים ואומרים –

¹² פסקה 85 לפסק הדין.

¹³ פסקה 86 לפסק הדין.

¹⁴ מתוך ויקיפדיה, ערך לב טהור.

¹⁵ הוועדה לזכויות הילד, מיום 31.12.13.

תצילו את הילדים שלנו. הם בתוך הכת. למה אין איך להתמודד עם בעיות חריגות כאלה? למשטרה אין את הכלים, אני אומר לך. הם רוצים לפעול"¹⁶.

ד. עיקר הדיון נסוב, מבחינת רשויות החוק, על הוצאת הילדים מהבית מחשש לדאגה לשלומם. אך אין עדיין הגדרה חוקית של "כת", המחייבת הסתכלות רחבה יותר על המתרחש בתוך הכת. וכדברי ד"ר גבי זהר: "אני 30 שנה בעסק הזה. אני מעריך שיש היום קרוב ל- 3,000 ילדים בקבוצות, כיתות ומסגרות רוחניות, ללא הגדרה חוקית של כת וזאת אחת הבעיות הקשות. אנחנו היום, אפילו בדיון הזה, די טוחנים מים, מפני שאין הגדרה מוסכמת, קונצנזואלית שאומרים מה זאת כת".

ה. אחת הדוברות בוועדה היא אמא המשתייכת לכת לב טהור, וטענה בלהט על הזכות שלה לגדל את ילדיה כפי רצונה, ולדבריה כפי שדורשת היהדות. היא הכחישה חלק מן העדויות, אך לחלק הודתה, כגון נישואי קטינות עם מבוגרים מהם בהרבה (לעתים פער של 20 שנה), רק שטענה שזו דרך היהדות. אותה אמא ניסתה לעבור את הגבול לירדן עם ילדיה על ידי הברחתם דרך נהר קרוב לחצות הלילה, ככל הנראה על מנת לחבור לחברי הכת בקנדה. היא נתפסה בטרם הצליחה לעבור.

ו. עלו עדויות על נישואי קטינות בגיל 13, 14.

ז. אחד העדים העיד על אחיו: "אני קצת לא מבין איך דבר כזה קורה לאחד שזה אח שלי, איש חיל האוויר, 27 שנה שירת בחיל האוויר, תיקן מטוסי קרב, פתאום נשתבש לו איזה משהו בראש, משהו לא נורמאלי".

ח. טיפול בנפגעי כתות. נכון להיום, אין תקציב לרשויות הרווחה לטפל בנפגעי כתות. הנפגעים יוצאים מהכת חסרי כל, ואין להם יכולת לממן טיפול לעצמם. חלק חוו צומות והרעבות שונות, חלק חוו התעללויות קשות, וטיפול בנפגעי כת אורך למעלה מ-10 שנים.

3. החוק הנוכחי בישראל והצעת החוק

כפי שהזכרנו, אין עדיין הגדרה חוקית בישראל למושג "כת". הגדרה זו היתה מקלה בהרבה על מלאכת רשויות החוק, ומאפשרת למנוע תופעה זו בשלב מוקדם יותר. במצב הקיים, גם אם הוכחה עברה פלילית, ניתן לעצור רק את עובר העברה. כאמור, בדרך כלל יש קושי רב באיסוף ראיות, בפרט משום שהנפגעים אינם באים להתלונן. הדרך הנוכחית לפעול כאשר הרשויות מגלות כת, היא בעיקר בנוגע לילדים, כאשר רשויות הרווחה והחינוך פועלות בכלים "הרגילים", כלומר בהוצאת ילדים מבית בו הם נתונים בסכנה. אך ביחס לראש הכת, שממשיך להסית אנשים נוספים, או ביחס לנפגעים הבוגרים שבכת, אין כל דרך חוקית לפעול. הצעת החוק באה להתמודד עם חוסר אונים זה.

¹⁶ דברי חה"כ ניסים זאב.

עיקר המלאכה המשפטית היא בהגדרת כת¹⁷, וכפי שנראה להלן ספק רב אם ניתן למצוא הגדרה שתאפשר מצד אחד למנוע פיתוח של כתות המזיקות לחבריהן ולחברה, ומצד שני לא תמנע מקבוצות דתיות ורוחניות שונות מלפעול.

ניתן לסכם את עיקרי הסוגיות המשפטיות שמעלה הצעת החוק כדלהלן:

א. סעיף 1 להצעת החוק קובע חמישה קריטריונים לפיהם ארגון יוגדר "כת":

1. "חבר בני אדם, מואגד או בלתי מואגד". אדם המנצל יחסי תלות/מרות כלפי יחיד אינו עונה להגדרה של כת.
2. "המתלכדים סביב אדם או רעיון". יש צורך באידאולוגיה משותפת, למעט למשל ארגון פשיעה.
3. "באופן שמתקיים ניצול יחסי תלות, מרות או מצוקה נפשית של אחד או יותר מהחברים על ידי שימוש בשיטות של שליטה בתהליכי החשיבה ובדפוסי ההתנהגות".
4. "ופועל בתבנית מאורגנת, שיטתית ומתמשכת",
5. "תוך עבירת עבירות שלפי דיני ישראל הן מסוג פשע או עבירות מין או אלימות חמורה". אם לא מתבצע איסור פלילי בכת, היא לא עונה להגדרת החוק.

הסוגיה המשפטית העולה מסעיף זה היא האיזון הראוי בין האוטונומיה של הפרט, ובכלל זה הזכות של קבוצות דתיות שונות להתאגד ולפעול, מצד אחד, והגנה על אזרחים שאינם מסוגלים להגן על עצמם מפני ראשי הכת, מצד שני¹⁸. לאחר קביעת האיזון הראוי, ייקבע איזה ארגון ראוי שייכלל בהגדרת "כת פוגענית".

¹⁷ על התסכול מן הפער בין העמדה של מי שמתעסק בכתות בפועל ובין אנשי אקדמיה ראו:

<https://www.facebook.com/InfoKatot/photos/a.134872129907983.22962.134866519908544/1460745827320600/?type=3>

¹⁸ לאחר הגדרת הכת, ניתן יהיה לפעול בכיוונים שונים:

- א. טיפול ראש הכת והאנשים שסביבו. לאחר שתוגדר הקבוצה ככת, ניתן יהיה להעמיד לדין את ראשי הכת, בהנחה שאם אלו לא יוכלו לנהל את הכת, הכת תיעלם. יש להיות ער שראשי כתות מסוגלים לנהל כת גם מתוך בית הסוהר. כיוון זה מפנה אותנו לחוק מאבק בארגוני פשיעה.
- ב. טיפול בילדים שנלקחו לכת על ידי הוריהם. ניתן יהיה להוציא ילדים מחזקת הוריהם - גם ללא חוות דעת פרטיקולרית של עו"ס - ולהצילם בשלב מוקדם יחסית מן הכת ומחשיפה למתרחש בה. בנוסף, ניתן להניח, שיש בצעד זה משום הרתעה כלפי מצטרפים חדשים לכת.
- ג. טיפול בנכסי נפגעי הכת. ניתן יהיה להגדיר את כל מי שחבר בכת כמי שאינו מסוגל לנהל את כספו וזקוק לאפוטרופוס. מצוי הדבר, שמי שחבר בכת נותן את כל רכושו לטובת הכת (או ראשי הכת). אם הרשויות יתערבו בשלב זה, ייתכן מאוד שפעולתה של הכת תיקטע באיבה.
- ד. טיפול בנפגעים. נכון לעכשיו, אין טיפול של רשויות החוק בנפגעי כתות כאלו, והטיפול נעשה על ידי ארגונים פרטיים, כגון "המרכז הישראלי לנפגעי כתות". הכרה חוקית בכת מחייבת גם הכרה בכך שחברי הכת הם בדרך כלל "נפגעים", וזקוקים לטיפול ארוך, בדומה לנזקקים אחרים.

ב. סעיף 2 להצעת החוק מטיל אחריות על העומד בראש הארגון, למרות שהוא בעצמו לא ביצע עברה כלשהיא. סעיף 3 להצעת החוק קובע שניתן לחלט רכוש שנמצא בידי מי שהורשע לפי סעיף 2, והוא קשור לעברות שבוצעו במסגרת הכת. הסדר חוקי זה דומה להסדר החוקי שנקבע בסעיפים 2, 5 לחוק מאבק בארגוני פשיעה, תשס"ג-2003, המטיל אחריות פלילית על העומד בראש ארגון פשיעה, והקובע חילוט נכסים של העומד בראש ארגון פשיעה. הסוגיה המשפטית העולה מסעיפים אלו היא ענישת אדם שלא הוכח שעבר כל עברה, רק בגין עמידתו בראש ארגון המבצע עברות.

ג. סעיף 4 להצעת החוק קובע ששר הרווחה יפרסם מאגר הכולל פרטים על הכת ובכלל זה: שמו של ראש הכת, שמו של מנהל או מארגן בכת. הסוגיה המשפטית העולה מסעיף זה היא פגיעה בשם הטוב מצד אחד, והגנה על הציבור מצד שני. במסגרת שאלה זו שומה לדון מהם הקריטריונים על פיהם ניתן לפרסם מידע אודות הכת.

ד. סעיף 5 להצעת החוק קובע שיוקם מערך טיפולי עבור נפגעי כתות. הסוגיה המשפטית העולה מסעיף זה היא האם ניתן להגדיר את הנפגעים כנזקקים, ולחייב את המדינה לממן מערך טיפולי.

ה. סעיף 6 להצעת החוק הוא תוספת לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב-1962. על פי המוצע, בית המשפט יהיה רשאי למנות אפוטרופוס למי שנמצא תחת השפעה של כת פוגענית. הסוגיה המשפטית העולה מסעיף זה היא פגיעה בחירותו הקניינית של אדם מחד, והגנה על רכושו (בעל כורחו) מאידך.

סוגיות אלו הם כבדות משקל, וננסה לעמוד עליהם בחוות דעת זו מנקודת מבטו של המשפט העברי. אך טרם לכך, נסקור את ההסדר שהתקבל בצרפת.

4. החוק הצרפתי

צרפת היא המדינה היחידה מבין המדינות המערביות שחוקקה חוק נגד כתות, וספגה בשל כך מספר גינויים מן הקהילה הבינלאומית, ובפרט מן האיחוד האירופאי¹⁹.

ה. פעולות חינוכיות וחברתיות למנועה התפתחויות של כת, והדרכה של מכרים וקרובי משפחה. מכיוון שהנפגעים עצמם בדרך כלל אינם באים להתלונן, מתחייבת הכרה חוקית גם בקרובים ומכרים כבעלי דבר, וכיכולים לפתוח תיק במשטרה.

על החובה להסביר לחולה את מהות מחלתו והטיפול הרפואי לה, כדי שיוכל לתת את הסכמתו מדעת לטיפול הרפואי, ראה פרק ד לחוק זכויות החולה, התשנ"ו-1996. עם זאת, על פי סעיף 15(ג) שם: "בנסיבות של מצב חירום רפואי רשאי מטפל לתת טיפול רפואי דחוף גם ללא הסכמתו מדעת של המטופל, אם בשל נסיבות החירום, לרבות מצבו הגופני או הנפשי של המטופל, לא ניתן לקבל את הסכמתו מדעת".

¹⁹ ראה: http://www.cicns.net/Resolution_1309_Conseil_Europe.htm

נקדים כי בצרפת עלתה הצעת חוק בשנת 2001, שהתקבלה בסופו של דבר בנוסח מצומצם יותר. הצעת החוק בקשה להכליל במושג כת כל מי שמפעיל "שליטה שכלית" על אדם אחר וגורם לו בכך נזק חמור²⁰.

הגדרה זו לא התקבלה, נטען שהיא כוללת בתוכה גם כתות שאין הצדקה למנוע אותם. אלו קבוצות דתיות או רוחניות המבקשות לקיים תהליכים רוחניים שונים, ואין זה מתפקידה של מדינה דמוקרטית למנוע זאת מהם²¹.

בפועל, התקבל חוק המגדיר כת באופן מצמצם, רק במקרים בו הוכח כי נעשו מעשים פליליים במסגרת כת (יש בחוק הצרפתי רשימה של עברות המכלילות את הכת בחוק)²². הצעות החוק הישראלית הנוכחית נעשתה במודל דומה לחוק הצרפתי הקיים.

5. הכתות בהיסטורית היהדות

עיון במקורות היהדות, והתמודדות עם כתות לאורך ההיסטוריה היהודית, יתנו לנו רקע לשאלות המשפטיות עליהם נעמוד בהמשך. עיון זה יוביל אותנו לתפיסה מערכתית של הנושא, ממנו ניתן ללמוד על האיזון הראוי בין הערכים המתנגשים כאן.

בטרם נחל בדיון איך התמודד העם היהודי עם כתות, עלינו להגדיר הגדרה כלשהיא לכת. על אף שיש כאן הנחת המבוקש, אנסה להיצמד להגדרה שלא תחייב אותנו בהמשך. כת במובן המוזכר בחז"ל היא קבוצה כלשהיא²³. כת במובן שאנו דנים בו כעת היא קבוצה של אנשים, הנבדלת מן החברה, ומפעילה "שליטה רוחנית" על חברה²⁴.

ראה:

20

https://fr.wikipedia.org/wiki/Loi_tendant_%C3%A0_renforcer_la_pr%C3%A9vention_et_la_repression_des_mouvements_sectaires

https://fr.wikipedia.org/wiki/Lutte_antisectes_en_France#Les_actions_judiciaires

²¹ ניתן לראות באתר הסנט את ההצדקה לחוק שהתקבל בסופו של דבר. <https://www.senat.fr/rap/I99-131/I99-1311.html>

²² [Loi n° 2001-504 du 12 juin 2001](#)

²³ ראה: פסחים סד-סה; סוכה נד ע"ב ועוד מקומות רבים.

²⁴ ראה בויקיפדיה, ערך כת: "כת הוא מונח המתאר קבוצת אנשים, שאמונתם הדתית נפרדת לגמרי מהדתות הגדולות או הוותיקות יותר, או נדחית על ידי הזרמים המרכזיים של הדתות הללו". נראה שהגדרה זו אינה מדויקת, בלשון המעטה, ומעלה קשיים רבים.

הנצרות החלה בשקיעת בית שני ככת, והיא פעלה גם – אם לא בעיקר – בחוגים יהודים. חכמים התייחסו בחומרה רבה לכת זו, ואף תקנו ברכה בתפילה נגד כת זו²⁵, שככל הנראה משכה לא מעט יהודים אליה. חכמים תקנו עוד מספר הלכות על מנת שלא יתפללו יחד עם אנשי הכת, ויבדלו מהם כמה שיותר.

כת אחרת שצמחה במאה ה-17 סביב שבתי צבי. היא משכה אחריה רבבות רבות מעם ישראל, מכל העולם כולו, שהאמינו שבא לציון גואל. רבים מכרו את אדמתם, בתקווה שיעלו לארץ ישראל. היו רבנים שנפלו ברשתו, אך היו שזיהו את מערומיו כבר מן ההתחלה. לאחר שהתברר הכזב, ניסו חכמי ישראל לגרום להיבדלות ממנו ומן חברי הכת²⁶.

לאחר השבתאות, קמו עוד מספר כתות ברחבי היהדות, המפורסמת שבהם היא כת הפרנקיסטים. גם אליה התנגדו חכמי ישראל בתקיפות.

²⁵ ראה רמב"ם, הלכות תפילה ונשיאת כפים, פרק ב, הלכה א: "בימי ר"ג רבו האפיקורוסין בישראל והיו מצירים לישראל ומסיתין אותן לשוב מאחרי השם, וכיון שראה שזו גדולה מכל צרכי בני אדם עמד הוא ובית דינו והתקין ברכה אחת שתהיה בה שאלה מלפני השם לאבד האפיקורוסין וקבע אותה בתפלה כדי שתהיה ערוכה בפי הכל, נמצאו כל הברכות שבתפלה תשע עשרה ברכות".

²⁶ מור וקציעה, סימן של: "וק"ו לאפיקורסים החדשים המתועבים כת ש"ץ שר"י שהם ונשותיהם ובניהם שקץ, שהם גרועים מכל עע"א שבעולם, אין להם חלק ונחלה ולא זכרון בישראל, כל זמן שלא באו לשוב תשובה גמורה אמיתית בלי חשש זיוף. לפי שכבר ידוע שאין לבטוח בהם אפילו אם מראים בעצמן סימני כשרות ועושים תשובה של רמיה, שאינה אלא לפנים, כדי להתערב בישראל להזיח בסתר, לכן צריך שמירה יתרה מהם כנודע"; שם, סימן שלד: "וביחוד המינין המשונין של ש"ץ שר"י חדשים מקרוב באו, שהנסיון הוכיח היותן אדוקים ודבוקים בשקוצם עד שכרסם מתבקעת בעונם נמקים ויגעו בבלי דעת"; שם, סימן תקיב: "האפיקורסים החדשים הכת הארורה של ש"ץ שר"י, הצבועים בגוון יהדות המתחפשים ומתערבים בישראל ובשם א"י יזכירו, לא באמת ולא בצדקה. וגרועים הם מכל עע"א שבעולם... ולפיכך האוהב נפשו ירחק מהם"; שו"ת שאילת יעבץ, חלק ב, סימן קצו: "ולא יהנה מהם איש יהודי הנאמן לדי ולא יביא תועבה אל ביתו כי חרם הם סורו סורו מאהליהם"; שו"ת תשובה מאהבה, חלק א, סימן סט: אבל היכא דאיכא לספוקי לשתף ש"ש וד"א אין לענות אמן על ברכת מאמיני הרשע ש"ץ שר"י; שו"ת זכרון יוסף, הקדמה, שהתייחס אליהם כעובדי עבודה זרה: "ולבעבור זאת יצאו מן הכלל והמרה היתה באחרונה. וידוע כי **כת הזאת משתתפים שם שמים ודבר אחר**"; שו"ת תשובה מאהבה, חלק א, סימן ח: "להתחתן עם אחד או אחת מאלה המורדים והפושעים הוא בכלל הנותן מזרעו למולך, וגורם שבניו ובני בניו יצאו לתרבות הרעה, כי המה מסיתים ומדיחים בחלקלקת לשונם, וארשם ארס נחש, ולחישתן לחישת שרף מעופף על בנים אשר יולדו להם". שו"ת תשובה מאהבה, חלק א, סימן ח: "קשר הרשעים האלה שאינם מן המנין כי משחתם בהם, ע"א ודבר ערוה, והמה מוחרמים בכל החרמות והאלות והקללות והנדוים והשמתות מכל גאוני הדור אשר היו לפנינו, כמבואר בקונטרס שפת אמת ובקונטרס אספקלריה המאירה, מי יחמול ויחוס על זרעם זרמת סוסים להביאם בקהל ה', ואין טוען למסית ומדיח והתורה אמרה ולא תחוס עיניך עליו ולא תחמול וגו'". שו"ת תשובה מאהבה חלק א סימן כו: באו ונחזיק טובה וחינות לשני מלכים גדולים אדירים, אדוננו המשובח המנוח הקיסר יאזעף השני, ואדוננו המהולל הקיסר פראנץ השני, אשר צפו והביטו בחכמתם הנפלאה, רבות רעות ושבושי דעות תסתעפנה מחלומות והבלים המקובלים, והמה לנוקי בני האדם נזקי הגופות ונזקי הנפשות, ופקדו באזהרה גדולה שלא להביא ספרי קבלה בכל מדינות מלכותם. והשווה עם אגרות רמח"ל, להלן הערה 27, אגרת קט, כרוז מק"ק פרנקפורט דמיין: "נכון הדבר שלא להדפיס שום ספר מספרי הקבלה, אפילו ספרי האר"י ז"ל, כדי שלא לפרסם לפני כל המון אשר לא ידעו ויבינו בזה, וכבוד אלוקים הסתר דבר, ואי אישר חלקנו וכחנו ויסכימו שאר רבנים גאוני ארץ שבדור, נגזר בחרם שלא להדפיס עוד שום ספר קבלה".

אולם, אין לכחד שההתנגדות לכתות במאה ה-17 הגיעה לכך שרדפו גם את רמח"ל, בטענה שהוא מנהיג כת, והוא עלול לסכן שוב את עם ישראל. זאת, למרות שהיו מספר רבנים שפרשו עליו את חסותם. רבים מספרי רמח"ל הוחרמו ונגנזו ואין יודע מקומם²⁷. עובדה זו חשובה ביותר בבואנו לקבוע חוק נגד כתות, משום שיש בהיסטוריה כדי ללמדנו שיש להיזהר מתגובת יתר, העלולה לפגוע באנשים טובים בעלי עמדות לגיטימיות ואף כאלה שיש בהן תרומה גדולה לחברה.

יש לזכור שגם הנבואה היתה נלמדת על ידי קבוצות של בני נביאים, שהיו ככל הנראה פורשים משאר בני אדם ומתבודדים עם נביא המדריך אותם²⁸.

גם המלחמה בין החסידים למתנגדים במאה ה-18 היתה בין השאר על רקע ההערצה של הרבי בקרב הקהילות החסידיות, והעברה של הסמכות מן הרב המנמק את פסיקותיו כלים הלכתיים, אל עבר הרבי המסתמך על כלים מיסטיים-רוחניים. אין לכחד כי לפחות חלק מן המלחמה הזו יצאה מפרופורציה וגרמה לנזקים כבדים, ורדפה גם חסידויות שלא היה בהם כל פגם.

בימינו, יש התנגדות רבנית למספר כתות, בפרט אלו המתהדרות בלימוד קבלה, מבלי לשמור על תורת הנגלה²⁹.

מן האמור עולה, שככלל, התמודדות בהיסטוריה נגד כתות לא היתה בהכרח בגלל הפגיעה של מנהיג הכת בנתיניו, או נגד מי שעבר עברה, אלא נגד עמדותיה של הכת, ונגד כל מי שהשתייך אליה. נמצא איפוא, שהמשפט העברי הכיר דה פקטו במושג המשפטי של כת, וכיוון את מלחמתו, בכלים שעמדו לרשותו, בכת שכללה עשיית מעשים פסולים, ובכלל זה למשתייכים אליה.

6. הסוגיות המשפטיות

1. הגדרת כת

כת בפירושה המילולי היא חבר בני אדם. אולם, החוק מעוניין לכלול כת המונהגת על ידי מנהיג או רעיון המאגד אותם, כאשר חברי הכת נתונים ל"שליטה מוחית" על ידי מנהיגי הכת. האם שליטה זו מצדיקה התערבות של השלטון?

נצטט מדברי הפסיכולוג שהובא על ידי הפרקליטות, בפסק דינו של גואל רצון שהובא לעיל³⁰:

²⁷ ראה אגרות רמח"ל (הוצאת מכון רמח"ל, ירושלים תשס"א), אגרת קכג, טופס הסכמות וגזירות של אב"ד לבוב: "ולהיות הדת נתונה בכל מדינות פולניא בכל ערב ראש חודש להחרים ולנדות ולהפריש ולהבדיל זה הפוקר ותלמידיו ואחוזת מריעיו וסיעתו מכל קדושת ישראל, וכל ספריו וכתביו יהיו נידונים כספרי מינים וקוסמים בשריפה, כדון ספרי מינים דשורפים אותן ואת אזכרותיהם". ובאגרות הסמוכות שם.

²⁸ ראה: רמב"ם, הלכות יסודי התורה, פרק ז, הלכות ד-ה; דרך ה' לרמח"ל, חלק ג, פרק רביעי.

²⁹ הרב יעקב משה הלל, ספרי קבלה שמפיצה את הרבים במעשים מקולקלים ודעות פסולות, **מקבציאל** כה (תשנ"ז), רנז – רסח.

ישנו רע אינהרנטי בויתור של אדם על עצמאות המחשבה שלו, וההנחה שבמצב כזה ייעשה שימוש שישרת את האינטרס של המשפיע.

לשיטתו, גם אם חברי קבוצה סמכותנית מגדירים עצמם "מאושרים", מדובר בתודעה כוזבת ואין לקבל את הדברים. הוא דוחה עמדה שהציגה קבוצה של 26 אנשי אקדמיה בישראל במכתב פתוח שפרסמה בשנת 2011, לפיה אין הצדקה מבחינה מחקרית-מדעית וערכית-דמוקרטית לקביעת איסורים על פעילות "קבוצות דתיות חדשות". לדעתו, עמדה זו נסמכת על אי היכרות עם הפרקטיקה של קבוצות סמכותניות והשלכותיהן על החברים בהן.

אמנם יש קושי ביצירתה של הגדרה משפטית למינוח "קבוצה סמכותנית", ובמיוחד כזו המוציאה מתוכה קבוצות דתיות מוכרות, ובפרט חסידיות, המודרכות על ידי מנהיג: הרבי.

אמנם, ביהדות בחירה חופשית היא ערך יסודי, וכדברי הרמב"ם³¹:

רשות לכל אדם נתונה אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו.

אולם, במקביל, הפרקטיקה היא של הישמעות לרבנים בשאלות הלכתיות, ואף לאדמו"רים בשאלות פרוזאיות יותר³². ולכן, עצם ההשפעה של אדם אחד על אדם אחר אינה מהווה עילה להתערבות. זאת, גם אם ההשפעה גורמת למושפע לפגוע ברכושו ואף ברווחתו.

לאור האמור, נראה שיש לתמוך במבחן משולב: שלב ראשון הוא שליטה מוחית, כלומר על התביעה להוכיח קיומה של קבוצה סמכותית, בה חברי הכת פועלים בהתאם להוראות חברי הכת. אך אין די בכך, ויש לעבור לשלב שני: האם המעשים של הקבוצה כקבוצה הם מעשים פסולים. אם כן, יש להתנגד לכת ככת, אך אם לא, יש לאפשר – מבחינת רשויות החוק – את קיומה של הכת.

הסיבה לכך היא שכאשר במסגרת הכת מתבצעים מעשים פסולים, אזי יש **סיבה** להתערבות כנגד הכת כמכלול כדי למנוע את המשך ביצוע העבירות. בנוסף, עבירה על החוק מהווה **סימן** לעוצמת השליטה החריגה של אדם באדם שגם מהווה סיבה.

מהם מעשים פסולים? גם בכך אין הגדרות ברורות, ויש להימנע להותיר פרשנות זו לבתי המשפט ולפרקליטות. על פי מקורות היהדות, המבחן הוא פשוט: מה שמוגדר כעברה על ההלכה הוא פסול. ועל כן, לכאורה אם יש קבוצה סמכותית הפועלת תוך ביצוע עברות דתיות, היא תוגדר ככת

³⁰ לעיל, הערה ..., פסקה 8 לפסק הדין.

³¹ רמב"ם, הלכות תשובה, פרק ה, הלכה א.

³² מעניין בהקשר זה לציין לדברי האדמו"ר הראשון מחב"ד, שהתנגד לבקשת ייעוץ מן הרבי בענייני עולם הזה. ראה תניא, איגרת הקודש, פרק כב.

שיש להילחם בה. אלא שהדעת נותנת שאם מדובר בכת שנוהגים בה עבירות דתיות קלות לא בהכרח תהיה התערבות.

ניתן להעתיק מבחן זה למדינה מודרנית, ולקבוע שלא כל עברה על החוק הפלילי היא מעשה שיש להעניש בגינו את הכת כולה. על כן, נראה שהמבחן המוצע בהצעת החוק, הקובע שכת היא רק "תוך עבירת עבירות שלפי דיני ישראל הן מסוג פשע או עבירות מין או אלימות חמורה" (סעיף 1 להצעת החוק), הוא ראוי ומאזן נכון בין הערכים השונים.

הגדרה זו מחריגה קבוצות סמכותניות שונות כמו חסידיות, המונהגות על ידי הרבי, אך אינן פועלות בעברות "שלפי דיני ישראל הם מסוג פשע".

אנו מציעים לבחון גם הוספה של עבירת "הזנחת ילדים", כמשמעותה בחוק העונשין, כך שכת שבמסגרתה מתבצעת הזנחה חמורה של ילדים תיחשב כת פוגענית. סעיף 362(ב) לחוק העונשין תשל"ז-1977, קובע:

הורה של מושגח, אשר אינו מספק מזון, לבוש, צורכי לינה וצורכי חיים חיוניים אחרים במידה הדרושה לשמירת שלומו ובריאותו, דינו – מאסר שלוש שנים, זולת אם הוכיח שנקט אמצעים סבירים לפי הנסיבות להשגת הדרוש כדי לספק את הצרכים ואין ביזו לספקם.

בתי משפט אינם מרבים להרשיע על בסיס סעיף זה³³.

יש להבהיר שאין הכוונה לסעיף 3 לחוק הנוער (טיפול והשגחה) תש"ך-1960, המאפשר לעובד סוציאלי שסבור שקטין הוא נזקק ושלמען הטיפול בו וההשגחה עליו יש צורך בהחלטת בית המשפט, לפנות לבית משפט, שיורה על הוצאת הקטין ממי שאחראי עליו. סעיף זה רחב יותר, ואין זה מן הראוי כי כל מי שאינו מסוגל לטפל בילדיו, על סמך חוות דעת של עובד סוציאלי, יוכל להיות מוגדר ככת. רמת ההוכחה הנדרשת היא של המשפט הפלילי, "מעל לכל ספק סביר".

זאת ועוד. דומה שראוי יהיה להוסיף "הזנחה חמורה". לאמור – לא כל הזנחה הכלולה בחוק העונשין בהכרח תוביל להגדרה של כת. הגדרת "הזנחה חמורה" תהיה נתונה לפרשנותו של בית המשפט, ותייחס למי שפוגע בשלומו ובריאותו של הקטין.

מעבר לצורך נסביר, שאמנם במקרה שאדם משעבד את עצמו לכת שאינה כוללת ביצוע עבירות יש מקום להימנע מהתערבות, זאת, כיוון שהדבר נעשה מתוך הסכמה. אולם, במקרים בהם התוצאה היא הזנחה חמורה של ילדים חסרי ישע הנתונים לחסדי הוריהם, יש מקום להתערבות של המדינה.

³³ מבדיקה פשוטה שעשיתי במאגר "נבו", מצאתי רק שני פסקי דין שרשיעים על בסיס סעיף זה.

2. אחריות ראש הכת

במקורות היהדות, ניתן למצוא את הרעיון של שליטה מוחית במצוות מסית ומדיח. על פי התורה,³⁴ כאשר אדם מסית את חברו ללכת לעבוד עבודה זרה, דינו מוות. על אף שטענה משפטית עומדת לו למסית, וכדברי התלמוד³⁵:

אמר רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן: מניין שאין טוענין למסית - מנחש הקדמוני, דאמר רבי שמלאי: הרבה טענות היה לו לנחש לטעון ולא טען, ומפני מה לא טען לו הקדוש ברוך הוא - לפי שלא טען הוא. מאי הוה ליה למימר - דברי הרב ודברי תלמיד דברי מי שומעין? דברי הרב שומעין.

התורה מתייחסת למסית בחומרה רבה יותר מאשר פושע בעברה אחרת³⁶. בעל ספר החינוך מסביר את הטעם למה התורה חייבה את המסית³⁷:

משרשי המצוה, לפי שהטעות נמצא אצל בני אדם תמיד ושכלם איננו בריא לבוא עד תכלית האמת בדברים, ותחוש התורה כי אולי מתוך הטענות המכזיבות ואריכות הדבור והויכוח עם הזד דובר שקרים המתנבא בשם עבודה זרה יתפתה האדם לדבריו.

אין לחדד שהמוסת אינו נפטר מעונש, אך להלן נביא מקורות הפוטרים אדם שהוסת על ידי אחר לעבור עבירה תוך הטעיה ומצג שווא מיסטי, ומהם עולה שהמוסת מוגדר כשוגג ואף כאנוס. מכל מקום ניתן להסיק מכאן את התאוריה של שליטה מוחית, לפחות מן ההיבט של הטלת אחריות על המנהיג, הראוי לעונש החמור ביותר. כך למשל כותב רמב"ן על קורח שהסית רבים ללכת אחריו³⁸:

שלא חטא במעשה אלא קרח, והוא הגורם והוא המפתה אותם, וראוי הוא שימות לבדו לפרסם ולהודיע ענשו לרבים.

וכן אמרו חכמים במסכת אבות³⁹:

³⁴ דברים פרק יג, ב-יט.

³⁵ סנהדרין כט ע"א.

³⁶ ראה סנהדרין סז ע"א. עברה זו היא היחידה בתורה בה מתירים "מלכוד", ובלשון המשנה "מכמינים לו עדים", על מנת להביא ראיה נגדו. להרחבה ראו גם: אהרון קירשנבאום, המלכוד וההדחה לדבר עבירה בהלכה היהודית, דיני ישראל טו (תשמ"ט-תש"ן).

³⁷ ספר החינוך, פרשת ראה, מצוה תנו.

³⁸ פירוש הרמב"ן על התורה, במדבר טז כא.

³⁹ משנה, מסכת אבות, פרק ה, משנה יח.

וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה... ירבעם חטא והחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו שנאמר (מלכים א' טו) על חטאות ירבעם (בן נבט) אשר חטא ואשר החטיא את ישראל.

ובספר חובות הלבבות כתב⁴⁰:

מי שהדיח בני אדם בדת שבדה להם והכריחם להאמין בה ותעה והתעה, וכל אשר יוסיף העם המאמינים בה, יוסיף עונו ויכפל.

זאת ועוד. אף על פי שאין שליח לדבר עבירה, והמסית את חברו לעבור עבירה נפטר מעונש בדיני בית דין (מלבד עבודה זרה), הפוסקים כתבו שהוא עדיין חב בדיני שמים⁴¹, ולכל הפחות אינו נפטר מעונש, משום שהוא אחראי⁴².

כאמור לעיל, בפרק "הכתות בהיסטוריה היהודית", נראה שניתן להסיק שיש לכוון את המלחמה נגד הכת, ומכאן שניתן גם להעניש את מנהיגי הכת, למרות שלא הוכח שהם עברו עברה, ומספיק שהוכח שנעברה במסגרת הכת עברה.

3. פרסום שמם של ראשי הכת

דיני לשון הרע מפורטים למדי במסגרת ההלכה. אמנם הערך של פגיעה בשם הטוב תופס מקום רחב מאוד בהלכה, אך מצד שני אין להתעלם גם מן הערך השני, של הגנה על הציבור, המתיר במקרים רבים לפרסם את העבריינים.

נקדים שאם הוכח שהכת היא פוגענית, מצווה לפרסם את מעשיהם הרעים, ולהזהיר על כך את הציבור⁴³.

אולם, כאשר אין ראיות שמדובר בכת פוגענית, אך יש שמועות לדבר, האם יהיה מותר לפרסם את הכת באתר מיוחד לכך, על מנת שהציבור יידע להיזהר?

נאמר בתלמוד⁴⁴:

הבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי אנשים אשר הכה ביד גדליה. וכי גדליה הרגן? והלא ישמעאל הרגן! אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש - מעלה

⁴⁰ חובות הלבבות, שער ז - שער התשובה, פרק ט.

⁴¹ ראה ש"ך, חושן משפט, סימן לב, ס"ק ג, מדיוק התלמוד קידושין מג ע"א.

⁴² ראה קצות החושן, סימן לב, ס"ק א, "דאף דאין שליח לדבר עבירה ענוש הוא בדיני שמים... וכמה מיני גרמא איכא שנפטר מתשלומין אפילו בדיני שמים, ואילו עונש ודאי אית ליה אפילו בגורם דגורם, והוא פשוט".

⁴³ על פי החפץ חיים, הלכות לשון הרע, כלל י.

⁴⁴ נדה סא ע"א.

עליו הכתוב כאילו הרגן. אמר רבא: האי לישנא בישא [=זה הלשון הרע], אף על פי דלקבולי לא מבעי [=שאינן לקבל אותן] - מיחש ליה מבעי [=צריך לחוש לו].

וכותבים התוספות⁴⁵ והרא"ש⁴⁶:

מיבעי ליה למיחש שיש לחוש ללשון הרע להאמינו לגבי זה שיזהר שלא יבא לו הפסד ולא לאחרים.

מכאן, שמותר לאדם לחוש לדברי המספר לשון הרע, למרות שהוא איננו יודע בוודאות את הדברים, ומותר אף לפרסם ולהזהיר את האחרים כדי שלא יבואו לידי הפסד.

כך עולה גם מדברי הרשב"ם⁴⁷ בפירושו למסכת בבא בתרא⁴⁸. שם כותב הרשב"ם שאם אדם שמע מאדם אחר שהמוכר שטוען שלא מכר מעולם את קרקעו, מצווה להודיע לקונה, על מנת שיזהר בשטרו. הוא מדגיש שאין בדבר לשון הרע:

דלא דמי ללשון הרע כלל, דעיקר מחאה היינו משום דבעינן שיבא הדבר לאזניו של מחזיק, ומצוה היא לומר לו כדי שיזהר בשטרו.

ממקורות אלו עולה שאף שאין האדם יודע בוודאות את הלשון הרע על חברו, יש לו להזהיר את האחרים שעלול להיגרם להם הפסד.

ואולם, החפץ חיים מעלה כמה ספיקות⁴⁹: א. ייתכן שכל ההיתר הוא רק כאשר אין המספר גורם לנזק למי שמספר עליו, אלא שרק תושג התועלת שידעו להיזהר ממנו ולחוש לדברים. אבל כאשר יגיע נזק ממשי למי שמספרים עליו, וכגון שיאבד פרנסתו, אין היתר לספר כאשר הדבר ספק ולא וודאי. ב. במקרה במסכת בבבא בתרא, אין המספר מספר שאותו אדם הוא גנב, אלא מספר מה ששמע, ולכן ידעו האנשים לקחת את הדברים בערבון מוגבל. ג. במקרה בבבא בתרא יש תועלת ברורה למי שמחזיק בשדה, אך אין להקל במקום בו התועלת היא כללית ולא ספציפית.

⁴⁵ שם, ד"ה אטמרינכו.

⁴⁶ שם, פרק ט, סימן ה.

⁴⁷ בבא בתרא לט ע"ב, ד"ה ומ"ד בפני ג'.

⁴⁸ הגמרא דנה האם יש לעשות מחאה בפני שניים או בפני שלושה. [מחאה - כאשר אדם מחזיק בשדה של אחר, על בעל השדה למחות בו בפני עדים, שאם לא מחה במשך שלוש שנים יוכל הלה לטעון שקנה את השדה ואיבד את השטר. לעומת זאת, אם מחה, היה עליו לשמור את שטרו, וללא שטר לא יהיה נאמן לומר שקנה]. הגמרא תולה את המחלוקת בשאלה האם דבר שנאמר בפני שלושה יש בו משום לשון הרע או לא: אם דווקא דבר שנאמר בפני שלושה אין בו משום לשון הרע, יש להניח שגם מחאה צריכה להיות בפני שלושה. אך אם גם דבר שנאמר בפני שניים אין בו משום לשון הרע, הרי שגם בפני שניים הדבר מתפרסם, ומספיק למחות בפני שניים. הרשב"ם מביא שיטות שבעצם המחאה יש לשון הרע, שכן המחאה בעצם מצהירה על כך שמי שיושב בשדה הוא גזלן. את שיטה זו דוחה הרשב"ם.

⁴⁹ הלכות רכילות, כלל ט, באר מים חיים, ס"ק ט; הלכות לשון הרע, כלל י, באר מים חיים, ס"ק ה.

בנוגע לכתות, התועלת ברורה, משום שיש חשש לנזק חמור מצד מי שייתפס לכת. כמו כן, ניתן לפרסם במדור נפרד כתות שלגביהם יש רק חשד לפלילים, ומדור נפרד לכתות בהם הוכח פעילות פוגענית. כמו כן, אין בוודאות נזק לפרנסת אדם, שכן, לכאורה, אין הפעילות של כת אמורה להיות רווחית על חשבון חבריה.

נראה שלאור האמור, בנידון של כתות יש להתיר לפרסם את הכתות בהם יש חשד לפגיעה. אלא שיש לפרסם כתות אלו בקטגוריה נפרדת מן הכתות שהוכח שהם פוגעניות, ולהדגיש שבכתות אלו מדובר בחשד בלבד.

4. נפגעי כתות

איך להתייחס לנפגעי הכתות שעברו בעצמם עבירות? האם הם אנשים חוטאים, אשר יש להתייחס אליהם במלוא חומרת הדין, או שמא כאנוסים על ידי ראשיהם ומנהיגיהם. משאלה זו נגזרות כמה מסקנות, כגון עד כמה יש להשקיע משאבים על מנת למנוע מנפגעי כתות להידרדר עוד, וכמה משאבים יש להשקיע בנפגעי כתות לאחר שהם כבר יצאו מן הכת.

עיקרון יסוד ביהדות הוא עיקרון הבחירה החופשית. משום כך, על אף שהלכה פסוקה היא⁵⁰:

מי ששלחו לו שהוציאו בתו מביתו בשבת להוציאה מכלל ישראל, מצוה לשום לדרך פעמיו להשתדל בהצלתה; ויוצא אפילו חוץ לשלש פרסאות ואי לא בעי [=ואם אינו רוצה], כייפין ליה [כופין אותו].

האחרונים מצמצמים הלכה זו⁵¹:

וכל זה מיירי [=מדובר] שהוציאוה אינם יהודים מביתו באונס, ועל כן התירו לו לשום לדרך פעמיו להצילה, דקיימא לן אם אינו פושע חייב לעשות איסורא זוטא [=קטן] כדי שלא יעשה חבירו איסורא רבא [=גדול], אבל אם פשעה אין לו לאביה לחלל שבת עבודה, דאין אומרים לו לאדם חטוא כדי שיזכה חברך.

עם זאת, מוסיף המשנה ברורה⁵²:

ודוקא באיסור דאורייתא, אבל באיסור דרבנן, דעת האליה רבה דיש להקל לעבור כדי להצילה.

⁵⁰ שולחן ערוך, אורח חיים, סימן שו, סעיף יד.

⁵¹ משנה ברורה, סימן שו, ס"ק נו. וראה במקור הדברים בבית יוסף, שם, אות יד ד"ה נשאל הרשב"א: "ואם לתירוצא דמחלק בין פשע ללא פשע הכא נמי לא פשעה".

⁵² שם.

על פי זה כתב הרב דב ליאור⁵³ שהוא נוטה להתיר נסיעה בשבת על ידי נהג גוי כדי למנוע הטבלה של יהודים לנצרות.

זאת ועוד. מצאנו בכמה מקומות בהלכה שיש להתייחס למי שעובר איסור מרצון כאילו עובר אותו באונס, ולעתים ניתן לפעול להצלתו תוך כדי איסורי תורה.

במסכת גיטין⁵⁴ נפסק:

מעשה באשה אחת שחציה שפחה וחציה בת חורין, וכפו את רבה ועשאה בת חורין, ואמר רב נחמן בר יצחק: מנהג הפקר נהגו בה!

על אף שיש איסור לשחרר עבד, ושפחה אינה מצווה על פריה ורביה, כפו את רבה לשחרר אותה, משום שנהגו בה מנהג הפקר. נימוק זה אינו מובן לאור הדברים דלעיל, שכן אין לעבור על איסור על מנת להציל אחרים העוברים על איסור מרצון.

על כך עונים תוספות⁵⁵:

וגבי חציה שפחה וחציה בת חורין שנהגו בה מנהג הפקר וכפו את רבה, בהשולח (גיטין דף לח:), משום שהיתה מחזרת וממציאה עצמה לזנות, **ודומים לאנוסין**, והוי נמי כמצוה דרבים.

כלומר, יש לעתים עברות שבני האדם אינם מצליחים להתמודד איתם, ועל אף שאחריותם אינם נגרעת, שהרי הם עוברים במזיד, אנו מתייחסים אליהם – מבחינת החברה – כעוברים באונס.

תוספות חוזרים על יסוד זה גם בקשר לפסילה לעדות. נקבע בהלכה שהחשוד על העריות כשר לעדות⁵⁶, על כך שואלים תוספות מדוע שונה איסור זה משאר עברות, בהם העברין נפסל לעדות. הם כותבים⁵⁷:

אי נמי [=תירוץ נוסף] התם [=שם] כשר, משום דיצרו תוקפו כל כך, **וחשוב כאנוס**.

מצאנו אם כן, שלפעמים אדם אמנם פעול מרצונו החפשי, אך חכמים ערים לכך שהוא אינו לגמרי חפשי, ויש להתייחס אליו כאל אנוס.

⁵³ שו"ת דבר חברון, אורח חיים, סימן רצ. וראה גם: הרב שאול ישראלי, פיקוח נפש בסכנה רוחנית, **תחומין** ב, 34 – 27; הרב אייל בן דוד, חילול שבת עבור מניעת הטבלה לנצרות, **בית הלל** כו, תשס"ו, קנב – קנד.

⁵⁴ גיטין לח ע"א.

⁵⁵ תוספות שבת ד ע"א, ד"ה וכי אומרים לו לאדם.

⁵⁶ סנהדרין כו ע"ב.

⁵⁷ תוספות סנהדרין ט ע"ב, ד"ה לרצונו רשע הוא. וראו גם תוספות סנהדרין כו ע"ב, ד"ה החשוד על העריות.

יסוד זה נמצא גם ביחס לאישה שזנתה מרצון, שעל פי הדין נאסרת על בעלה. לדעת רבא⁵⁸, אם אישה נאנסה, וממשיכה לקיים יחסים מרצון, היא מותרת לבעלה: "דאמר רבא: כל שתחלתה באונס וסוף ברצון, אפי' היא אומרת, הניחו לו, שאלמלא (לא) נזקק לה היא שוכרתו - מותרת, מ"ט: יצר אלבשה".

ובלשונו של הרמב"ם⁵⁹: "שמהתחיל לבעול באונס, אין בידה שלא תרצה, שיצר האדם וטבעו כופה אותה לרצות".

עיקרון זה מצוי גם בהלכה נוספת, באשת איש קטנה (שעדיין אינה בת שנים עשרה) שזנתה מרצון. לדעת הרמב"ם⁶⁰ היא נאסרת, אך לדעת הראב"ד⁶¹ ועוד מספר ראשונים, "פיתוי קטנה אונס הוא", משום שאין משמעות לרצון שלה, שכן, הנחת היסוד היא שהיא איננה מסוגלת לבחור בין טוב לרע.

נידון אחר, מובא בשו"ת בנין ציון⁶², באישה נשואה, שבעלה נסע לסחורה, ובא אליה אדם שהיה עושה את עצמו פרוש וחסיד. לאחר תקופה, אמר לאישה שהוא אליהו הנביא, והיא נשמה גבוהה וצריכה להוליד את המשיח, אך בעלה הוא המעכב, כי אינו צדיק כל כך, והוא יכול להוליד ממנה את המשיח. האישה האמינה לו וקיימה עמו יחסים. הבנין ציון כותב שהאישה אינה נחשבת כאנוסה, אלא כאומרת מותר [ואם כן הדין הוא שאסורה]. עם זאת, יש להתירה לבעלה, משום "שהיה כוונתה לשם שמים, לזה יש לדון שגם על פי מהרי"ק והאחרונים נקראה אונס גמור ומותרת לבעלה"⁶³.

בתשובה נוספת על נידון זה⁶⁴, הוא מבאר שאמנם האישה נחשבת כשוגגת ולא כאנוסה, וחייבת קרבן לכשיבנה בית המקדש; אך יחד עם זאת האישה מותרת לבעלה, משום שלא מעלה בבעלה. בניגוד לנידון במהרי"ק, בה האישה סברה שמותר לה לזנות, וזנתה מרצון, כאן האישה סברה שמצווה עליה לזנות, ולכן היא נחשבת כאנוסה בבעילה עצמה⁶⁵.

⁵⁸ כתובות נא ע"ב.

⁵⁹ רמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פרק א, הלכה ט.

⁶⁰ רמב"ם, הלכות סוטה, פרק ב, הלכה ד.

⁶¹ השגות הראב"ד על הרמב"ם, שם; מגיד משנה, שם. הביטוי עצמו נמצא בתלמוד, יבמות לג ע"ב. וכן תלמוד ירושלמי, סוטה, פרק א, הלכה ב: "קטנה שזינתה אין לה רצון להיאסר על בעלה". וראה פירוט השיטות בבית יוסף, אבן העזר, סימן סח, אות ז.

⁶² סימן קנד.

⁶³ השווה עם דברינו בעניין טעה בדבר מצווה.

⁶⁴ שם, סימן קנה.

⁶⁵ לעומת זאת, אסתר נאסרה על מרדכי, אף שעשתה מצווה בכך שנבעלה לאחשוורוש, משום שהבעילה היתה מיוזמתה, ולא היתה אנוסה על הבעילה עצמה. אמנם, לפי זה, תיתכן אישה שהיא אנוסה מבחינת דיני העריות, ואף

פסיקה זו אמנם נתונה במחלוקת⁶⁶, אך עולה ממנה כי רצון יכול להיחשב כאונס כאשר אדם הושפע השפעה פסיכולוגית על ידי אדם אחר. מעשיו כבר אינם ממש שלו.

סיוע נוסף לעיקרון זה ניתן למצוא גם בפרשנות הרמב"ן על תפילתו של משה לאחר המרד של קורח. הקב"ה אומר למשה ואהרן (במדבר טז כא): "הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע". משה ואהרן מבקשים מהקב"ה שיעניש רק את קורח ולא את כל העדה. לכאורה אין הדבר מובן, אם כולם חטאו, למה להעניש רק את קורח, ואם לא כולם חטאו, למה ביקש הקב"ה להעניש את כל עדת קורח? על כך עונה הרמב"ן⁶⁷:

והנה נתחייבו כליה שהיו מהרהרים אחרי רבם, והם כמהרהרים אחרי השכינה ומוותרים על נבואת נביא בלבם וחייבין מיתה בידי שמים. ומשה ואהרן למדו עליהם זכות, שלא חטא במעשה אלא קרח, והוא הגורם והוא המפתה אותם... וזו דרך מבקשי רחמים שיקלו החטא מעל העם ונותנין אותו על היחיד הגורם, מפני שהוא חייב על כל פנים.

מן המקובץ עולה שיש מספר מקורות הלכתיים בהם מתייחסים לאדם שפעל מרצון כאילו פעל באונס. לאור תיאור הפסיכולוגים המטפלים בנפגעי כותות, נראה שיש ליישם עיקרון זה גם כאן, ולהתייחס למי שנמצא בכת כ"אונס", למרות שלכאורה הוא פועל מרצונו החופשי.

5. אפטרופסות לנפגעי הכת

האם ניתן להגן על קניינו של אדם לטובתו, בעל כורחו? זו הסוגיה העומדת בפנינו. מצד אחד עיקרון יסוד הוא שאדם חפשי לעשות בנכסיו כרצונו. מנגד, ברי שאדם זה נשלט על ידי מנהיגי הכת, והוא מוכן לתת את כל הונו לטובת הכת, ואם כן ניתן להגדיר אותו כמי שאנוס לתת את נכסיו לכת. שיקול מדיניות חשוב שעלינו לשקול, מעבר לשאלה של האדם הפרטי העומד בפנינו, היא שקביעה שחבר הכת הוא אנוס עשויה לקטוע את התפתחות הכת. שכן, הבסיס הכלכלי של הכת הוא איסוף הכספים של חברי הכת לידי מנהגי הכת.

מותר לה להיבעל, אך תהיה אסורה לבעלה, ולעומת זאת תיתכן אישה שנחשבת שוגג מבחינת דיני העריות, וחייבת קרבן, אך יחד עם זאת, תהיה מותרת לבעלה. אך אין לתמוה על כך, כי יש לכך ראיות בתלמוד (לפי התלמוד) (מגילה טו ע"א) אסתר נאסרה על בעלה למרות שהיה מצווה עליה להיבעל לאחשוורוש. מנגד, שני חתנים שהחליפו בטעות נשותיהם בזמן הכניסה לחופה (לאחר שכל אחד מהם קידש את אשתו), מותרות הנשים לבעליהם, אף שחייבות חטאת (יבמות לג).

⁶⁶ ראה שו"ת יד אלעזר, סימן קט, שמסיק לאיסור; וכן בשו"ת שרידי אש, חלק א, סימן קכז.

⁶⁷ פירוש הרמב"ן על התורה, במדבר טז כא.

עיקרון היסוד לפיו אין אנו סומכים על האדם ומונעים ממנו למכור את נכסיו למרות שהוא בוגר, מצוי ביתום שהוא פחות מבן עשרים, שהוא מנוע מלמכור את המקרקעין שקיבל בירושה, משום שככל הנראה, הוא עלול להיות נתון להשפעת נוכלים שינסו לרושש אותו מנכסיו.⁶⁸

דין אחר הוא דינו של הורים הזורקים חפצים על מיתת בנם הנפטר.⁶⁹ כל עוד לא נגעו החפצים במיתת המת, הם אינם נאסרים בהנאה. חכמים קובעים שלמרות רצונם הברור של ההורים לזרוק כלים אלו, מצווה על האחרים להצילם. רש"י כותב⁷⁰ שהטעם הוא משום השבת אבידה, ואף שלכאורה ההורים עושים כן מדעת, כותב הש"ך⁷¹: "שיש בו משום השבת אבדה, דודאי יתחרטו אחר כך". נמצא, כי יש להתייחס לעתים לאדם בעל דעת כמי שאינו בעל דעת, על סמך אומדן מה הוא ירצה בעתיד, לאחר שיתפקח, ויש כאן אף מצווה של "השבת אבידה".

יתר על כן כותב מהר"ם בתשובה, שיש אחריות למי שמחזיר את החפצים כעת להורים⁷²: "ואם החזירם לאביו ולאמו וזרקום על המת ונאסרו, קרוב בעיני דחייבים המצילין, מכיון דמטו לידיהו [=שהגיעו לידם] מחייבו בשמירתן, וכיון דהחזירם לאביו ולאמו, כאלו השליכום למקום גדודי חיות ולסטים". חובת האדם לדאוג לרכושו של מי שנתון כעת ל"מתקפה רגשית", וזאת למרות שהוא בדעתו והחפצים שלו והוא מבקש לזרוקם על המת. מצווה להצילם ואסור להחזירם לו עד שיחזור לדעתו.

העולה מן האמור, שיש מקרים קיצוניים בהם ניתן, ואף חובה, למנוע מן האדם לאבד את ממונו, אף שהוא בדעתו, משום שבטווח הרחוק אין הדבר לטובתו, וניכר שהוא נתון להשפעה רגשית רגעית. לשם כך ניתן אף למנוע ממנו למכור את נכסיו, או שלא להחזיר לו את חפציו, משום שהמחזיק בהם הפך להיות "שומר". נראה שיש לאמץ עיקרון זה גם לענייני כתות. כל זאת, כאמור בכתות שהוכח שמתבצעות במסגרתן עבירות פליליות, ולכן יש מקום להניח שחבריהן נתונים לשליטה פוגענית מצד ראשי הכת גם בהיבט הכלכלי.

⁶⁸ זה לשון התלמוד, בבא בתרא קנו ע"א: "קים להו לרבנן דינוקא מקרבא דעתיה גבי זווי, ואי אמרת זביניה זביני, זמנין דמקרקשי ליה זווי, אזיל מזבין לכולהו נכסי דאבוה". אמנם התלמוד מבדיל בין מכירה למתנה, ובעוד שמכירה בגיל זה בטילה, מתנה קיימת, משום ש"שאלו לא הגיע לו הנייה גדולה לא נתן, והוא דבר שאינו מצוי תמיד, ואמרו חכמים תתקיים מתנתו כדי שיהיו דבריו נשמעין" (רמב"ם, הלכות מכירה, פרק כט, הלכה יד). אולם, נראה שהעיקרון ניתן להילמד משם, וההיסק לכתות ראוי שיעשה בדרך שכתבנו למעלה.

וראה עוד תשב"ץ, חלק ד, טור ב, סימן ג: "שאיין זה נקרא על כרחו שאין ההסתה וההדחה נקראין אונס שההסתה אינה אלא בדברי פיוס ותחנונים מהמסית עד שהמוסת גומר בלבו ודעתו לעשות מה שאומר לו המסית". למרות האמור, נראה שיש להחריג את נושא הכתות מן הדין הרגיל.

⁶⁹ סנהדרין מח ע"א.

⁷⁰ רש"י שם, ד"ה מצווה על אחרים;

⁷¹ ש"ך, יורה דעה, סימן שמט, ס"ק ד.

⁷² מהר"ם מרוטנבורג, ספר סיני וליקוטים, סימן תרמג; מרדכי, מסכת בבא בתרא, פרק המוכר את הספינה, רמז תקסד; רמ"א, יורה דעה, סימן שמט, סעיף ג.

זאת ועוד, נראה שיש לבחון החלת עיקרון זה גם באדם שנתון לשליטה מוחית אף אם לא מדובר בכת. בעוד שהשאלות האחרות נוגעות בייחוד לכתות, בנושא של אפוטרופוס, אין הצדקה להבחין בין כת ובין אדם בודד. בשני המקרים האדם אינו שולט באמת בעצמו, והוא נתון להשפעה פסולה. על פי המוצע בחוק האפוטרופוסות, קרובי משפחתו יוכלו לטעון בפני בית המשפט על השפעה פסולה, ואם ייראה הדבר בעיני בית המשפט שאכן יש דברים בגו, והוא נוהג בממונו בדרכים שאדם אינו נוהג, יוכל למנות לממונו אפוטרופוס. אמנם מדובר בפגיעה קשה בזכות הקניין של האדם, אך יש להדגיש שאין זו פגיעה בקניינו אלא פגיעה בחופש שלו לעשות בקניינו כרצונו. הצדקה להבחנה בין כת לאדם בודד היא שיקול של מדיניות: בעוד שכת תוגדר ככת על פי אמות המידה שהבאנו לעיל, אדם בודד יכול שיהיה נתון להשפעה של אדם אחר שאינו עובר עברות כלל. נראה שההלכה שהבאנו לעיל בדבר קטין, אשר מנוע מלמכור מקרקעין שקיבל בירושה מאזנת נכון בין הערכים דלעיל. על כן, מוצע שביחס לאדם בודד, אשר טוענים בני משפחתו שהוא נתון לשליטה מוחית על ידי אדם זר, ועלול לאבד את נכסיו עקב כך, יוכל בית המשפט להכריז עליו כ"פסול דין חלקי", כלומר אדם שמנוע מלעשות פעולות קנייניות בנכסי המקרקעין שלו שקיבל בירושה, או נכסים שעולים על חומש משווי נכסיו⁷³, כאשר הגבלה זו תהיה לזמן.

⁷³ שכן, "המבזבז אל יבזבז יותר מחומש" (כתובות נ ע"א; שולחן ערוך, יורה דעה, סימן רמט, סעיף א). ואף שלא מצאנו שניתן לכפות את האדם לקיים תקנה זו, נראה שכאן שהוא אינו פועל מרצונו החופשי, יש לכפות על כך.